

XYLANDER AND HIS WORK AS A SYNTHESIS OF EARLY SCIENTIFIC EFFORTS - ITS RELEVANCE FOR THE TIME

KSILANDERI DHE VEPRA E TIJ SINTEZË E PËRPPJEKVE TË HERSHME SHKENCORE – VLEFSHMËRIA E SAJ PËR KOHËN

Elda BORIÇI¹

^{1*} Department of Albano-Balkanology, National Library, Tirana

*Corresponding author e-mail: eldagjana94@gmail.com

Abstract

Xylander was the first German to publish a valuable manual on the Albanian language. His originality does not lie in a new theory he invented, but in the philological method which he applied with great seriousness and dedication. Thanks to his foresight, supported by his knowledge of history and a deep understanding of the linguistic richness of Albanian, Ksilander reached insightful conclusions, many of which still retain their value today. It was in his favor that, at that time, the debate on the foundations of modern linguistics had already begun. It was generally accepted that the Indo-Germanic (Indo-European) languages derived from a common branch. From this, he raised the essential question of how Albanian relates to these languages and what position it holds among them. Naturally, he drew his arguments from the vocabulary, just like his predecessors.

Particular attention should be given to his observation that many words from neighboring languages entered Albanian only in later periods. In this context, he presents several examples of borrowings from Latin: *civitas* → *qytet* (city), *cicer* → *qiqër* (chickpea), *gens-tis* → *gjind* (people), *vicinus* → *fqinj* (neighbor), etc. If one also excludes borrowings from Modern Greek, Slavic, and Turkish, what remains is the inherited vocabulary, which, according to him, is “partly close in root” to that of European languages and has been preserved “partly without essential changes.” Contrary to the dominant views of his time, Ksilander proved that Albanian did not become a European language through borrowings from neighboring tongues, but that “its base lies in the most ancient early languages,” and that “this base itself is originally Indo-Germanic”.

In his efforts, Xylander goes even further — he raises the problem of finding the true position of the Albanian language within the aforementioned group (the Indo-European languages). By explaining and shedding light on the grammatical structure of Albanian, he delves deeper, becoming a forerunner in studying the postposed article of Albanian and other Balkan languages. He identified a particular internal connection among the Balkan languages. For the first time, the idea of a common Balkan linguistic substratum was formulated. From a linguistic perspective, Xylander was the first to argue — though in a limited way — the Indo-European origin of Albanian. He stated clearly that Albanian is an Indo-European language and reached this conclusion after comparing its lexicon with that of other languages.

Keywords: Indo-European origin, Balkan substratum, Indo-European languages, borrowings.

Përmbledhje

Ksilanderi ishte i pari gjerman që botoi një manual të vlefshëm për gjuhën shqipe. Originaliteti i tij nuk qëndron në teorinë që ai shpiku, por në metodën filologjike, të cilën ai e zbatonte me seriozitet dhe me zell të madh. Falë largpamësisë së tij, i mbështetur në njohjen e historisë dhe në një njohje të qenësishme me pasurinë

gjuhësore të shqipes, Ksilanderi arriti në përfundime mendjempërhta, kështu që shumë gjëra që ai shprehu mbi natyrën e gjuhës shqipe, e kanë vlefshmërinë e tyre edhe në ditët e sotme.

Atij i vlejti fakti që kishte filluar tashmë polemika për bazat e gjuhësisë më të re. Në përgjithësi pranohet se gjuhët indo-gjermane kanë dalë nga një degë e përbashkët. Nga kjo ai shtroi çështjen e domosdoshme se si qëndron shqipja në lidhje me këto gjuhë dhe cilin vend zë ajo.

Vetëkuptohet se ai i nxjerr argumentat nga fjalori, ashtu si paraardhësit e tij. Vëmendje meriton edhe mendimi i tij se shumë fjalë nga gjuhët fqinjë kanë depërtuar në shqipe vetëm në një periudhë më të vonë. Në këtë kontekst ai paraqet disa shembuj që janë huazime nga latinishtja: lat. civitas shqip qytet, lat. cicer shq. qiqër, lar. gens-tis, shq. gjind (njerëz), lat. vicinus, shq. Fqinj etj. Po të veçohen edhe huazimet nga greqishtja e re, sllavishtja dhe turqishtja, atëherë mbetet fjalori i trashëguar, i cili me gjuhët evropiane është “pjesërisht i afërt në rrënjë” dhe është ruajtur “pjesërisht pa ndryshime rrënjësore”. Kundër mendimeve që dominonin asokohe, Ksilanderi vërtetoi se shqipja nuk është bërë në kohën e re një gjuhë evropiane nëpërmjet huazimeve nga gjuhët fqinjë, por se “në bazën e saj gjenden gjuhët më të lashta të hershme”, gjithashtu “edhe kjo bazë është vetë në zanafillë indo-gjermane”

Në përpjekjet e tij Ksilanderi shkon më tej, shtron problemin e gjetjes së vendit të vërtetë të gjuhës shqipe në bashkësinë e përmendur më lart (gjuhëve indoevropiane). Duke shpjeguar dhe hedhur dritë mbi nyjën e shqipes ai hyn edhe më thellë, mund të themi se bëhet pararendës i hulumtimit të nyjes së prapavendosur të shqipes dhe gjuhëve të tjera të Ballkanit. Ai konstatoi një lidhje të brendshme të veçantë të gjuhëve ballkanike. Përherë të parë formulohet mendimi i një substrati të përbashkët ballkanik. Në pikëpamje të gjuhësisë Ksilanderi është i pari që argumentoi, sado në mënyrë të pamjaftueshme prejardhjen indoevropiane të shqipes. Ai thotë me plot gojën se shqipja është një gjuhë indoevropiane, dhe arrin në këtë përfundim pas krahasimit të leksikut të shqipes me atë të gjuhëve të tjera.

Fjalë kyçe: prejardhja indoevropiane, substrati ballkanik, gjuhët indoevropiane, huazimet.

“Ksilanderi ishte i pari gjerman që botoi një manual të vlefshëm për gjuhën shqipe. Originaliteti i tij nuk qëndron në teorinë që ai shpiku, por në metodën filologjike, të cilën ai e zbatonte me seriozitet dhe me zell të madh. Ai përpunoi një tekst të madh siç ishte Bibla e Korfuzit, dhe shqyrtoi të gjitha manualet, gramatikat, fjalorët etj. që përmbanin informata për shqipen. Ai kishte si pasardhës fon Hanin, i cili shtoi edhe informata për kulturën, etnografinë dhe historinë e Shqipërisë. Ja pse mund të themi që Ksilanderi, së bashku me fon Hanin, themeluan filologjinë shqipe” (Hetzer, KJK, 1996, f. 81).

Një sintezë të përpjekjeve të hershme shkencore përbën vepra e Ksilanderit, e majorit mbretëror bavarez, Karl August Anton Alfons Joseph Ritter von Xylander (1794-1854). Ai është autor i shumë trajtesave shkencore – ushtarake dhe studimi i gjuhëve të vjetra, të cilin ai e shfrytëzoi për këtë qëllim, e nxiti atë që të publikonte shumë shkrimeve mbi tematika të tilla (Camaj, AW, 1966, f.13).

Se ku u njoh mirë me shqipen, deri më sot nuk dihet. Në rast se ka qenë shoqëruar i mbretit Otto në Greqi, ashtu si Falmerajeri, atëherë ai mund të ketë rënë në kontakt jo të drejtpërdrejtë me shqipfolësit. Sidoqoftë njohuritë e Ksilanderit mbi shqipen nuk janë të pakta dhe ajo që duhet vlerësuar më shumë është se ai është shumë i sigurtë me këtë. Natyrisht që atij i kishte rënë në dorë gjithçka që ishte botuar deri në atë kohë mbi këtë gjuhë; veçanërisht e rëndësishme për të ishte Dhjata e re e botuar në Korfuz në 1824 në dy gjuhë (Camaj, AW, 1966, f.13).

Falë largpamësisë së tij, i mbështetur në njohjen e historisë dhe në një njohje të qenësishme me pasurinë gjuhësore të shqipes, Ksilanderi arriti në përfundime mendjempërhta, kështu që shumë gjëra që ai shprehu mbi natyrën e gjuhës shqipe, e kanë vlefshmërinë e tyre edhe në ditët e sotme. Atij i vlejti fakti që kishte filluar tashmë polemika për bazat e gjuhësisë më të re. Këtë ai e nënvizon me vërejtjen: “Në përgjithësi pranohet se gjuhët indo-gjermane kanë dalë nga një degë e përbashkët” (Xylander, SAS, 1835, f. 315). Nga kjo ai shtroi çështjen e domosdoshme sesi qëndron shqipja në lidhje me këto gjuhë dhe cilin vend zë ajo (Camaj, AW, 1966, f.13-14). Vetëkuptohet se ai i nxjerr argumentat nga fjalori, ashtu si paraardhësit e

tij. Vëmendje meriton edhe mendimi i tij se shumë fjalë nga gjuhët fqinjë kanë depërtuar në shqipe vetëm në një periudhë më të vonë.

Në këtë kontekst ai paraqet disa shembuj që janë huazime nga latinishtja: lat. *civitas* shqip *qytet*, lat. *cicer* shq. *qiqër*, lar. *gens-tis*, shq. *gjind* (njerëz), lat. *vicinus*, shq. *fqinj* etj. (Camaj, AW, 1966, f.13). Po të veçohen edhe huazimet nga greqishtja e re, sllavishtja dhe turqishtja, atëherë mbetet fjali i trashëguar, i cili me gjuhët evropiane është “pjesërisht i afërt në rrënjë” dhe është ruajtur “pjesërisht pa ndryshime rrënjësore”. Megjithatë Ksilanderi nuk mjaftohet vetëm me krahasimin e fjalëve, ai shpalos edhe pohime të rëndësishme si për kohën e atëhershme ashtu edhe për ditët e sotme se gjuha shqipe është një gjuhë e vjetër evropiane dhe se kjo vërtetohet edhe nga fakti që “Fjalëformimi dhe gramatika në tërësi tregojnë një fizionomi të lashtë” (Xylander, SpAS, 1835, f. 313).

Kundër mendimeve që dominonin asokohe, Ksilanderi vërtetoi se shqipja nuk është bërë në kohën e re një gjuhë evropiane nëpërmjet huazimeve nga gjuhët fqinjë, por se “në bazën e saj gjenden gjuhët më të lashta të hershme”, gjithashtu “edhe kjo bazë është vetë në zanafillë indo-gjermane” (Xylander, SAS, 1835, f. 316). Në përpjekjet e tij Ksilanderi shkon më tej, shtron problemin e gjetjes së vendit të vërtetë të gjuhës shqipe në bashkësinë e përmendur më lart (gjuhëve indoevropiane). Duke shpjeguar dhe hedhur dritë mbi nyjën e shqipes ai hyn edhe më thellë, mund të themi se bëhet pararendësi i hulumtimit të nyjes së prapavendosur të shqipes dhe gjuhëve të tjera të Ballkanit. Ai konstatoi një lidhje të brendshme të veçantë të gjuhëve ballkanike.

Sqarimi që bën për këtë fenomen të dukshëm, do të thotë se: “këto tri gjuhë të popujve [shqip, vllahisht dhe bullgarisht], të cilat janë të përhapura në pjesën më të madhe të Trakisë së lashtë, mund të kenë një bazë të përbashkët në një idiomë karakteristike për popujt e hershëm të vendit, e cila duket se në shqipe del në mënyrë më të fortë dhe më të pastër” (Xylander, SpAS, 1835, f. 315). Këtu për herë të parë formulohet mendimi i një substrati të përbashkët ballkanik (Camaj, AW, 1966, f. 14). Jokli pohon në veprën e tij “Albanisch” se me Ksilanderin mbyllet edhe “periudha parashkencore” e përpjekjeve për shqipen (Jokl, A, 1917. f. 132). Një pohim që merret në konsideratë edhe në ditët e sotme nga gjuhëtarët.

Merita e Ksilanderit konsiston në faktin se argumenton huazimet e shqipes, por ndërkohë pohon se po t’i veçojmë nga shqipja huazimet nga greqishtja e re, turqishtja dhe sllavishtja, atëherë mbetet fjali i trashëguar. Në mënyrë më shkencore dhe më të detajuar e gjejmë të mbështetur këtë mendim të Miklosiçi në veprën e tij “*Albanische Studien*”.

“Në pikëpamje të gjuhësisë Ksilanderi është i pari që argumentoi, sado në mënyrë të pamjaftueshme prejardhjen indoevropiane të shqipes. Ai thotë me plot gojën se shqipja është një gjuhë indoevropiane, dhe arrin në këtë përfundim pas krahasimit të leksikut të shqipes me atë të gjuhëve të tjera” (Dhimitër, Sh.Shq. 1976, f. 210).

Vepra që ngjall interesin e albanologëve është “*Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*”. Interesimi i Ksilanderit për gjuhën shqipe dhe shqiptarët erdhi si rrjedhojë e disa ngjarjeve të kohës. Më 1833 Fuqitë e Mëdha caktuan si mbret të Greqisë djalin e dytë të mbretit të Bavarisë, Ludvigun I. Për mbrojtjen e këtij mbreti të parë grek, Otto I (u hoq nga fronin në 1862) i ati i dha me vete 3500 ushtarë bavarezë. Bashkë me ta edhe nëpunës bavarezë. Midis tyre ishte edhe Ksilanderi, i cili pikërisht për këta njerëz që vajtën në Greqi, shkroi gramatikën e vet të shqipes. Në parathënien e librit ai shkruan: “*Shqiptarët banojnë në krahinat veriperëndimore të Greqisë, e cila quhet Shqipëri. Këta gjenden edhe në lindje, banues të Mbretërisë Turke, deri në Stamboll Sirmie, në Kalabri dhe Siçili, të përhapur si koloni, por ata formojnë një pjesë të rëndësishme të popullsisë së mbretërisë greke. Në këtë mënyrë, bashkatdhetarët tanë, të cilët zunë vend ndër ato vise, kishin kontakte me shqiptarët. Për këtë arsye u shfaq nevoja të mësonin edhe gjuhën e kësaj pjesë të popullsisë së mbretërisë së re. Banorët e kësaj pjese të popullsisë përveç gjuhës amtare kuptonin edhe greqishten*”.

Autori për hartimin e veprës së vet u mbështet te da Lecce, Leake dhe J. E. Vithkuqari dhe na jep në një formë të përmbledhur disa anë të morfologjisë së gjuhës shqipe. Vepra e tij na bën të ditur se autori i saj ka qenë një njeri me kulturë të mirë gjuhësore dhe me njohuri në studime të larta filologjike. Gramatika është hartuar kryesisht mbi bazën e toskërishtes, por sidomos te zgjedhimi i foljeve nuk mungojnë edhe shënimet për gegërishten si dhe trajta të këtij dialekti. Autori i ka lidhur veprës edhe dy tabela sinoptike të mëdha, në të cilat janë zgjedhurar 22 folje. Duke u mbështetur në studimet gramatikore dhe leksikore të paraardhësve të tij, ai arriti të shqyrtonte rreth 4500 fjalë. Ksilanderi me anë të kërkimeve të tij u drejtua nga struktura gramatikore e gjuhës sonë. Ai e vëzhgoi gramatikën shqipe, sipas gjendjes së studimeve gjuhësore-filologjike të kohës në tri aspekte: në aspektin kritik, shkencor dhe krahasues (Kastrati, HA, 2000, f. 699).

Vepra e tij shquhet për vëzhgime origjinale që kanë patur një interes shkencor për veprat e mëpasme, për shembull ai për herë të parë vuri re në gjuhën shqipe fenomenin e metafonisë, gjatë formimit të temave të numrit shumës në disa emra (*natë-net*). Pasi konstatoi ndryshimin midis da Lecce dhe Likut në lidhje me trajtat e kohës së ardhme të foljeve, Ksilanderi arriti në përfundimin e drejtë të ndryshimeve dialektore. Ai vuri re se formimi karakteristik për dialektin e toskërishtes të kohës së ardhme me pjesëzën *do* na kujton formimin e ngjashëm me greqishten e re.

Ksilanderi e kundërshton mendimin e Adelungut se shqipja është një gjuhë e përzier, duke argumentuar se huazimet e shumta të saj vijnë falë marrëdhënieve historike që ka patur populli shqiptar e shumë popuj të tjerë përgjatë historisë së tij. Ai është i pari që hedh hipotezën se duke vënë re ndonjë afri midis shqipes, armenishtes dhe bullgarishtes, mund të hamendësohet për një bazë të përbashkët të hershme ballkanike. Në librin e tij ai beson në pikëpamjen e mbrojtur nga Tunmani se shqiptarët janë autoktonë në trojet e tyre (Kastrati, HA, 2000, f. 700).

Jozef Ksilanderi në 84 faqet e para të veprës së tij “Gjuha e albanezëve ose shqiptarëve”, përpiket që, duke e përshkruar shqipen, t’i bëjë asaj një renditje dhe ndarje në aspektin gramatikor. Kësaj i bashkëngjiten edhe prova tekstesh nga faqja 84 deri në 154: lutja *Ati ynë* dhe Kësaj i bashkëngjiten edhe prova tekstesh nga faqja 84 deri në 154: lutja *Ati ynë* dhe krahasimi i djalit të humbur me përkthim fjalë për fjalë, Ungjilli i Markut, letra e apostullit Paul (Pal) dërguar Efeserës, pjesë nga apokalipsi i Johanit (kapitulli 5), pjesë nga këngë popullore sipas Bajronit dhe Hobhouse. Një vlerësim të madh meriton edhe fjalori i tij me pjesët gjermanisht-shqip dhe shqip – gjermanisht (f. 155-274). Pastaj vijojnë interpretime mbi vendin e afrisë dhe prejardhjes së gjuhës shqipe (f. 274-320).

Vepra e Ksilanderit ndahet në këtë mënyrë: 1. Parathënia f. 3-13; 2. Treguesi i lëndës (XIV f.); 3. Korrigjime gabimesh (XV f.); 4 Gramatika e gjuhës shqipe, nxjerrë nga da Lecce, Leake dhe Dhjata e Re, 1827, f. 1 – 83. Faqet 84-144 përmbajnë tekste, prova gjuhe; *Ati ynë*, *Djali shkapërdarë*, *Luka*, 15, 11-32, *Ungjilli i Markut*. *Kreu 1 – 16. Letra e Apostullit Pal drejtuar Efesëve: Kreu 1 a. 1. Pjesë nga Apokalipsi i Johanit: Kreu gjashtë*. Në faqen 145-150 ka këngë popullore shqiptare të arbëreshëve të Greqisë të nxjerra nga vepra e Bajronit, Çajl Haroldi dhe nga Hobhauz. Faqet 151-272 përfshijnë: fjalor; parathënie (fq. 153-154). Fjalor gjermanisht – shqip (f. 155-215). Fjalor shqip – gjermanisht (f.216-272).

Fjalët janë nxjerrë nga Bardhi, da Lecce, Kavaloti, Pukëvil, Leake, Dhjata e Re 1827 janë rreth 4500 fjalë, mbështetur kryesisht te Dhjata e re dhe te Kavaloti. Pjesa e dytë e fjalorit (shqip-gjermanisht) ka mbi 3000 fjalë shqipe. Brenda faqeve 273 – 320 Ksilanderi ka botuar studimin: “*Pikëpamjet e deritanishme për shqipen*”. Kjo përmban mendimet e autorit lidhur me prejardhjen e shqipes dhe marrëdhëniet e kësaj gjuhe me gjuhët fqinjë. Ksilanderi merr në shqyrtim veprat e dijetarëve: Lajbnic, Tunman, Herder, Mashi, Malte-Brun, Adelung, Pukëvil, Vater, Leake, Arndt, Obradovic, Humboldt, Bopp (“Gramatika krahasimtare të sanskritishtes, zendishtes, greqishtes së vjetër, latinishtes, lituanishtes, gotishtes, gjermanishtes”), Pott, Schlegel, Ahluvardt. Dhe së fundmi Ksilanderi bën vërejtjet e veta gjuhësore.

Në veprën e tij Ksilander për herë të parë fut si objekt studimi dhe krahasimi Dhjatën e Re të përkthyer në shqip dhe të shtypur në Korfuz në vitin 1827 “Libri përbëhet nga përkthimet e shqipes dhe greqishtes së re dhe titulli i dyfishtë është “Dhjata e re e Zotit sonë që na shpëtoi, mbë di gjuhë, do me thënë gërqishte dhe shqiptarçe, Korfoi, 1827”.

Dhjata e Re e 1827 është përkthyer nga Vangjel Meksi dhe botuar nga Grigor Gjirokastriti. Ajo është shtypur në një shtypshkronjë greke. Duke u nisur nga materialet studimore dhe veprat që Ksilanderi pati mbledhur si pika referuese mbi të cilat do të mbështetej vepra e vet, arrijmë në përfundimin se Ksilanderi ishte njohës i tri varianteve të ndryshme të shqipes, gegërishten sipas da Lecce, toskërishten veriore sipas Teodor Kavalitit, Jan Evstrat Vithkuqarit dhe at Danielit dhe labërishten sipas Vangjel Meksit.

Ksilanderi e shfrytëzoi plotësisht Dhjatën e Re. Provat dhe dëshmitë gjuhësore të nxjerra nga Da Lecce dhe nga Leake, i përpunoi më tej duke i krahasuar me ato të Dhjatës së Re. Në parathënien e kësaj vepre Ksilanderi flet për prejardhjen e gjuhës shqipe, për përhapjen e shqiptarëve dhe vendbanimeve të tyre, për veprat e botuara mbi shqipe nga dijetarë vendas dhe të huaj. Vepra e tij përmban mjete ndihmëse për gjuhën shqipe, të cilat ishin të shpërndara në veprat shumë të rralla.

Le të analizojmë gramatikën e gjuhës shqipe të Ksilanderit. Ajo ka 83 faqe brenda faqeve 1- 8 autori flet për alfabetin, i cili sipas mendimit të tij është i përbërë nga 33 shkronja. Pas një hyrjeje dhe pasqyrës përkatëse të alfabetit, Ksilanderi shpjegon në veçanti shkronjat *b, g-gj, d-dh, ë, q, ll, nj-ng, sh, h*.

Një analizë gramatikës së gjuhës shqipe të Ksilanderit i ka bërë Armin Heceri i cili shprehet se Ksyanderi bëri shumë gabime në alfabet, një pjesë e të cilave janë shkaktuar nga shkronjat greke, kjo për shkak se Dhjata e Re ishte shtypur, siç e thamë edhe më lart, në një shtypshkronjë greke. Për shembull labët nuk i dallojnë /i/ dhe /y/, /r/ dhe rr /R/, prandaj te Ksilanderi nuk ka asnjë shenjë për shkronjën y-në shqipe, dhe të dyja fonemat r ngatërrohen. Përveç kësaj ai nuk dallon fare bashkëtingëlloret *zh, gj, g, j, xh, q, k*. Pra të gjitha bashkëtingëlloret e zëshme ai i shkroi pa dallim *s, tz* edhe pse grekët vetë u përpoqën t’i dallonin me shenja diakritike.

Ai huazoi nga Bibla e Korfuzit edhe shkronjën F (diggama) për /g/, por fjalët e shkruara me këtë shkronjë, ku e vëmë re në fjalët *gëzoi* dhe *gjej* tregojnë se Ksilanderi nuk e kuptoi fare dallimin midis g dhe F në Bibël. Nga ana tjetër në rastin kur ai mori një pjesë të fjalëve nga Liku (Leake) dhe nga da Lecce, të cilët përdorën alfabetin latin për shqipen, ai hera – herës nuk ishte në gjendje që të identifikonte fjalët e njëjta. Shembull për këtë hasim në faqen 305, ku shkrimi identik (me *gi-*) për *jashtë* dhe *gjashtë*, por në faqen 199 hasim *gjashtë* me diggamë (fi-). Në faqen 218 lexojmë *bain*, që, sipas leximit në greqishten e re, duhet shqiptuar në dialektin e gegërishtes /ven/, kurse në faqen 212 lexojmë edhe *verë-a*, sipas të folmes labe. Me sa duket Ksilanderi nuk e ka dalluar që ka të bëjë me të njëjtën fjalë në dy variante dialektore, të cilat dallohen me rotacizmin e *n-së*. (Hetzer, KJKA, 1976, f. 79)

Pjesa e morfologjisë në veprën e Ksilanderit në vija të përgjithshme përmban: Emri(f. 8), Nyja (f. 9), Lakimi (f. 11), Mbiemri (f. 19), Përemri (f. 22), Folja (f. 30), Numërori (f. 67), Ndajfolja (f. 69), Parafjala (f. 72), Pjesëza (f.73). Ksilanderi në 83 faqet e kapitullit “Gramatika sipas da Lecce-s, Leake” bën një përshkrim të gramatikës së gjuhës shqipe. Në fund të kësaj pjese vijnë provat – tekste (f. 84-154). Tërheq vëmendjen shënimi i tij se shumë fjalë nga gjuhët fqinje janë futur në shqipe në një kohë më të vonshme, si argument për këtë ai sjell huazimet latine:

Latinisht	Shqip
<i>civitas</i>	<i>qytet</i>
<i>cicer</i>	<i>qiqër</i>
<i>gens-tis</i>	<i>gjind</i>

Ai sygjeron se me heqjen edhe të huazimeve nga greqishtja, gjuha sllave dhe turke, mbetet fjalori i fjalëve të trashëguara, që është “pjesërisht i afërt nga rrënja” dhe është “ruajtur pjesërisht pa ndryshime thelbësore”. Por Ksilanderi nuk mjaftohet vetëm me krahasimin e fjalëve, ai pohon se: “Fjalëformimi dhe gramatika në tërësi tregojnë një fizionomi të lashtë”, pra që gjuha shqipe është një gjuhë e vjetër evropiane. Në dallim nga mendimi i deriatëhershëm Ksilanderi pohon se shqipja nuk është bërë gjuhë evropiane me anë të huazimeve nga gjuhët fqinjë, por ajo është një nga “gjuhët më të vjetra për nga themeli”, “dhe ky themel vetë në origjinë është indogjerman” (Xylander, SAS, f. 316).

Ai përpiket të gjejë pozitën e vërtetë të shqipes në bashkësinë e gjuhëve indogjermane. Ai shihte faktin e një marrëdhënieje të veçantë ndërmjet gjuhëve të Ballkanit, pikërisht në zgjidhjen e problemit të nyjes së shqipes, dhe në këtë drejtim ai depërtoi në thellësira për të cilat gjuhëtarët vetëm shumë më vonë do të bëheshin të vetëdijshëm. Ksilanderi thotë: “këto tri gjuhë të popujve (shqiptarë, vllah dhe bullgarë) të cilat tashmë janë të përhapura në pjesën më të madhe të Trakisë së vjetër, mund të kenë gjetur një shtresë të përbashkët në një të folme të posaçme të banorëve të hershëm të vendit, që në gjuhën shqipe duket se del në pah më fuqishëm dhe më pastër. Për herë të parë Ksilanderi në këtë formulim shpreh mendimin e një nënshtrese ballkanike të përbashkët (Xylander, SAS, f. 316-319).

Nga faqja 275 deri në faqen 320 Ksilanderi ka botuar studimin: “Pikëpamjet e deritanishme për shqipen” ku në rreshtat e parë ai vlerëson kontributin e dijetarit të madh Lajbnicit duke u shprehur se: “Lajbnici ishte i pari, i cili në hulumtimet e tij ia nënshtroi shqipen një analize lidhur me afrinë dhe prejardhjen e saj”. Ai pra e konsideron atë si të parin që u mor me shqipen në kërkimet e tij gjuhësore, pavarësisht se numri i pakët i fjalëve që i shërbyen atij (100 fjalë shqipe), sipas ksilanderit është një numër i pamjaftueshëm për të dhënë një gjykim të argumentuar. Ksilanderi pohon përfundimin e Lajbnicit: “*shqiptarët janë prej origjine kelte dhe se gjuha e tyre ndërvaret me gjermanishten dhe galishten. Sadopak kënaqësi që mund të na japë një pohim i tillë, pasi keltizmi është diçka e papërcaktuar, prapëseprap në vazhdim, do të dalë se ai ia arrin qëllimit më mirë se ndonjë gjykim më i ri*” (Xylander, SAS, f. 275).

Pas Lajbnicit në një rend kronologjik mbi pikëpamjet e deritanishme për shqipen, ai vendos dijetarin e shquar gjerman me origjinë suedeze, Tunmanin, i cili me veprën e tij “Gjurmime mbi historinë e popujve evropianë lindor”, Lajpcig, 1774, u orvat të përhapë një dritë më ndriçuese mbi historinë e shqiptarëve dhe të vllahëve. Në këtë pjesë të veprës së tij Ksilanderi jep një retrospektivë të shkurtër të studimit të Tunmanit që hedh poshtë prejardhjen e shqiptarëve nga Kaukazi në Detin Kaspik, apo nga Kalabria. Ai tregon se Tunmani ishte i bindur që: “Gjuha e tyre (shqiptarëve) dëshmon për fatet e këtij populli aq sa është e pamundur të mos njohim tek ata fqinjët e lashtë të grekëve e të nënshtuarit e Romës së vjetër. Dhe të dyja këto gjëra i tregojnë (Tunmanit) se ata janë ilirët e vjetër.

Më pas ai rendit edhe përkrahësin e idesë së Tunmanit, Herderin me veprën e tij “Ide për filozofinë e historisë së njerëzimit”, e cila ripohon mendimin, se shqiptarët dhe vllahët nuk janë aspak të huaj, por popuj të lashtë evropianë, dhe se, dikur ishin kombe të para, kurse tani, ata duken si gërmadha të përziera të shumë kombeve dhe gjuhëve” (Xylander, SAS, f. 275). Ksilanderi është i pari albanolog i vërtetë gjerman. Vepra e tij përmban një konspekt të ideve për shqipen dhe prejardhjen e saj që në fillim të shekullit të nëntëmbëdhjetë diskutoheshin në Evropë.

Ksilanderi ndërhyri për problemin e karakterit indoevropian të shqipes dhe për rrjedhojë ai mund të quhet babai i albanologjisë gjermane, sepse më pas gramatika e tij u shfrytëzua për një kohë të gjatë edhe nga shkencëtarët përkatës si burim dhe manual” (Hetzer, KK, 1996, f. 77). Merita e Ksilanderit është se ai e caktoi gjuhën shqipe si gjuhë indoevropiane, ndërkohë

që në Gjermani dhe në Evropë ishte shprehur mendimi i Adelungut se shqiptarët ishin protobullgarë të paasimiluar, apo të afërmit e albanëve të Kaukazit (Hetzer, KK, 1996, f. 79).

Në këtë sfond përpjekja e Ksilanderit për të provuar karakterin autokton të shqiptarëve ishte e guximshme. Ai i hapi rrugën Bopit, i cili në një studim të gjatë provoi përfundimisht afërinë e shqipes me sanskritishten, greqishten e vjetër, latinishten dhe gjermanishten. Argumentet e Ksilanderit janë nxjerrë nga leksiku, ndërsa Bopi i argumentoi të vetat nëpërmjet ngjashmërisë së strukturës gramatikore. Në këtë rast ai gaboi shumë, por çuditërisht përfundimet e nxjerra nga ky argument janë të qëndrueshme (Hetzer, KK, 1996, f. 80). Ksilanderi jo vetëm provoi karakterin indoevropian të shqipes, por përforcoi mendimin e Kopitarit për karakterin ballkanik të shqipes. Në faqen 289 ai citon nga “Vjetari Letrar” (Jahrbücher für Literatur, Vjenë, 1829, vëll. 46) një paragraf të Kopitarit, në të cilin nënvizohet se: “...shqipja jo vetëm përputhet me disa tipare të rumanishtes dhe bullgarishtes, por ka ruajtur edhe shqiptimin antik të huazimeve latine me c- si /k/, p.sh. **cicer-qiqër, civitatem-qytet** etj.

Në qoftë se shqiptarët do të kishin ardhur nga Kaukazi në shekullin e pestë apo të shtatë si alanët apo bullgarët, atëherë nuk do të mund të huazonin shqiptimin klasik të fjalëve latine”. Pra Ksilanderi, – shprehet Heceri – nuk themeloi balkanologjinë me studime krahasimtare në këtë fushë, por ai pranoi një ide që atëherë në Vjenë ishte duke u përhapur në qarqe studiuesish (Hetzer, KK, 1996, f. 81). Kapitulli i tij “Pikëpamjet e deritanishme për shqipen” brenda 47 faqesh na konfirmon me një sy kritik objektiv dhe shkencor se Lajbnici ishte shkencëtari i parë që në gjurmimet e tij gjuhësore ia nënshtroi shqipen një analize lidhur me afrinë dhe zanafillën e saj, që Tunmani u përpoq të përhapë një dritë më ndriçuese mbi historinë e shqiptarëve, që Herderi pohoi se shqiptarët nuk janë aspak të huaj në viset ku banojnë sot, por një popull i lashtë evropian.

Jup Kastrati pohon se ksilanderi është pararendës në mjaft çështje të historisë së Shqipërisë, ka hapur horizonte të reja dhe ka sygjieruar ide interesante dhe me vlerë për pasardhësit e tij. Ai ka shfaqur një interes të jashtëzakonshëm për leksikun e gjuhës sonë, falë kulturës së tij gjuhësore. Nga vepra e tij del se ai ka qenë njohës i gjermanishtes, suedishtes, danishtes, islandishtes, anglishtes, indishtes, greqishtes së re, italishtes, gotishtes, frëngjishtes, sllavishtes, bullgarishtes, rumanishtes, letonishtes, persishtes, turqishtes, arabishtes madje edhe finlandishtes dhe baskishtes. Statistika e tij është e para e këtij lloji në studimet albanologjike (Kastrati, HA, 2000, f. 292).

Nuk ka dyshim se pjesa më me vlerë e kësaj vepre është kapitulli “*Vërejtje të autorit*”. Brenda atyre dhjetë faqeve Ksilanderi ka paraqitur përfundimet e arritura deri në atë kohë në studimin e shqipes. Në fillim të këtij kapitulli ai shprehet me modesti: “Ajo që ne dimë për shqiptarët, është aq e paplotë dhe prap gjithnjë po ajo, edhe këto vërejtje janë aq të papërsosura, e duhet të bien në sy më tepër nga ç’i kanë rënë autorit në sy pjesërisht se, përgjithësisht, ai nuk pretendon për dije të plota në fushën e gjuhësisë, pjesërisht sepse nuk ka synuar një shterim të objektit, sepse këtë ua ka lënë specialistëve për ta bërë..” (Xylander, SAS, 1835, f. 292).

Referencat

- [1]. Camaj, Martin (1966), *Albanische Wortbildung* – Wiesbaden : Otto Harrasowitz.
- [2]. Hetzer, Armin (1996), *Kontributi i Josef fon Ksilanderit për Albanologjinë* – në: Kontribute të albanologëve të huaj për studimin e gjuhës shqipe – Shkodër: Universiteti i Shkodrës, 1996.
- [3]. Jokl, Norbert (1917), *Albanisch* – Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- [4]. Kastrati, Jup (2000), *Historia e albanologjisë*, Argeta LMG, Tiranë.
- [5]. Shuteriqi, Dhimitër (1976), *Shkrimet shqipe në vitin 1332-1850*, Tiranë.
- [6]. Xylander, Joseph (1835), *Die Sprache der Albanesen oder Skipetaren*, Frankfurt am Main: in der Andreäischen Buchhandlung.